



Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD)

Přehled hlavních výsledků studie v České republice v roce 2011

obsah

1 INFORMACE O STUDII

1/1 Úvod

1/2 Metodika studie

2 KOUŘENÍ A KONZUMACE ALKOHOLU MEZI DOSPÍVAJÍCÍMI

2/1 Kouření cigaret

2/2 Konzumace alkoholu

3 ZKUŠENOSTI S UŽITÍM NELEGÁLNÍCH DROG

3/1 Prevalence užití drog za celý život

3/2 Prevalence užití drog v posledních 12 měsících a v posledních 30 dnech

3/3 Zkušenosti s drogami podle pohlaví

3/4 Zkušenosti s drogami podle typu školy

3/5 První zkušenost s drogami

3/6 Odhad počtu dospívajících v kontaktu s drogami

4 DOSTUPNOST DROG A SUBJEKTIVNÍ VNÍMÁNÍ RIZIK

4/1 DOSTUPNOST DROG

4/2 VNÍMÁNÍ RIZIK SPOJENÝCH S UŽÍVÁNÍM DROG

4/3 PROBLÉMY SPOJENÉ S UŽÍVÁNÍM NÁVYKOVÝCH LÁTEK

LEDEN - ÚNOR 2012

Souhrn hlavních výsledků studie ESPAD v roce 2011

■ V roce 2011 pokračoval pokles zkušeností mládeže s nelegálními drogami, který byl zjištěn již mezi roky 2003 a 2007. Pokles zkušeností byl zaznamenán u všech sledovaných nelegálních drog včetně konopných látek. Zároveň došlo k poklesu subjektivně vnímané dostupnosti nelegálních drog (poprvé také včetně konopných látek) a k nárůstu subjektivně vnímaných rizik spojených s jejich užitím.

■ Z nelegálních drog uváděli respondenti v roce 2011 nejčastěji zkušenosti s užíváním konopných látek (42,3 %). Na dalších místech se objevovaly zkušenosti s užíváním léků se sedativním účinkem (10,1 %), s čicháním rozpouštědel (7,8 %) a s užitím halucinogenních hub (6,9 %). Zkušenosti s LSD (5,1 %), extází (3,3 %) a amfetaminy (2,0 %) byly mezi studenty méně časté, zkušenosti s drogami typu heroin a kokain byly v populaci šestnáctiletých minimální (1,4 %, resp. 1,1 %).

■ V posledních 30 dnech užilo marihuanu 14,6 % šestnáctiletých, těžké látky 1,5 %, užití ostatních drog se pohybovalo do 1 %.

■ Při extrapolaci na věkovou skupinu 15–19 let mělo tedy odhadem v ČR alespoň jednu zkušenost s nelegální drogou (především konopnými látkami) asi 250 tisíc osob, opakovanou zkušenost (více než 5krát v životě) asi 100 tisíc osob.

■ Průzkum v roce 2011 potvrdil rozdíly v užívání konopných drog mezi pohlavími – chlapci uváděli vyšší zkušenosti ve srovnání s dívkami. U jiných drog nebyly rozdíly v závislosti na pohlaví významné.

■ Podíl denních kuřáků zůstává dlouhodobě na stejné úrovni. Denně kouřilo v roce 2011 celkem 25 % šestnáctiletých, z nich bylo 8 % silných kuřáků (vykouřilo denně 11 a více cigaret). Rozdíly v prevalenci denního kuřáctví byly mezi chlapci a dívkami malé (27,2 %, resp. 24,2 %).

■ V užívání alkoholických nápojů se situace téměř nezměnila od poloviny 90. let minulého století. U chlapců vzrostl výskyt pravidelného pití piva a destilátů, u děvčat vína a destilátů. Nadměrné dávky alkoholu (5 a více sklenic při jedné příležitosti) více než 3krát v posledním měsíci konzumovalo 21 % studentů. Pití alkoholu dospívajícími zůstává dlouhodobě závažným problémem.

■ Oproti roku 2007 se nezměnilo subjektivní vnímání rizik spojených s kouřením a pitím alkoholu. Jen 55 % dotázaných považuje denní kouření více než 20 cigaret za velké zdravotní riziko a necelá polovina dotázaných považuje za rizikové pití 4 nebo více sklenic alkoholu denně.

1 INFORMACE O STUDII

1/1 Úvod

Mezinárodní projekt ESPAD (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách) je největší celoevropskou studií zaměřenou na zjištění rozsahu užívání návykových látek u dospívajících. Význam projektu spočívá ve vysoké míře srovnatelnosti výsledků, které je dosaženo důslednou aplikací jednotné výzkumné metodologie ve všech zemích zapojených do projektu. Projekt je realizován každé 4 roky od roku 1995, v roce 2011 tak proběhla již pátá vlna studie.

Hlavním cílem projektu ESPAD je podat přehled o rozsahu užívání legálních a nelegálních drog mezi mládeží a porovnat ji se situací v ostatních evropských zemích. Dalším cílem projektu je sledovat trendy ve vývoji situace od roku 1995 a analyzovat základní kontextové vztahy u vybraných indikátorů návykového chování.

V České republice na realizaci projektu ESPAD dlouhodobě spolupracuje Psychiatrické centrum Praha (PCP), Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti (NMS) a Lékařské informační centrum (LIC) spolu s agenturou INRES-SONES. Od roku 2003 jsou pravidelně vydávány také

výzkumné zprávy s podrobnými výsledky studie v České republice (Csémy et al. 2006, Csémy et al. 2009), mezinárodní zprávy jsou vydávány od první vlny studie v roce 1995 (Hibell et al. 1997, Hibell et al. 2000, Hibell et al. 2004, Hibell et al. 2009).

1/2 Metodika studie

Podmínkou účasti ve studii ESPAD je dodržení jednotného metodologického postupu – jedná se o použití jednotného dotazníku (přeloženého do národního jazyka), jednotného principu konstrukce výběrového souboru a postupu při sběru dat.

Dotazníkový formulář pokrývá oblast užívání legálních i nelegálních návykových látek a postoje respondentů k užívání návykových látek. Vedle základních sociodemografických údajů jsou sledována také další témata, např. způsob využití volného času, vrstevnické vlivy nebo psychosociální adaptace. Vedle povinných otázek a otázek z fakultativních modulů si každá země může podle zájmu zařadit do studie také vlastní otázky. Snahou koordinátorů projektu ESPAD je udržet srovnatelnost

Studie ESPAD v Evropě

Studie ESPAD byla poprvé realizována pod záštitou Pompidou Group Rady Evropy v roce 1995 jako školní dotazníkové šetření ve 26 evropských zemích. Druhá vlna výzkumu proběhla v roce 1999 a zúčastnilo se jí již 30 zemí. V letech 2003 a 2007 se do projektu zapojilo shodně 35 zemí. Zatím poslední sběr dat proběhl v roce 2011 a zapojilo se do něj 36 evropských zemí. Pouze 22 zemí se zúčastnilo všech pěti vln sběru dat. Podmínkou účasti ve studii bylo přijetí jednotné metodiky, která zahrnovala jak dotazníkový formulář, tak principy konstrukce výběrového souboru a způsobu sběru dat. Cílem bylo, aby mezinárodní projekt, koordinovaný Švédskou radou pro informace o alkoholu a drogách (CAN), přinesl srovnatelná data o užívání návykových látek mezi mládeží v Evropě.

Evropské srovnání vycházelo v prvních třech vlnách studie z výsledků poskytnutých jednotlivými zeměmi prostřednictvím standardizované zprávy (tzv. country report). Pro rok 2007 bylo odsouhlaseno, že pro evropské srovnání budou jednotlivými zeměmi poskytnuty datové soubory v jednotném formátu do společné databáze. Jednotná evropská databáze poskytuje více možností pro další srovnávací analýzy vzhledem k tomu, že jednotlivé proměnné jsou ve všech zemích definovány jednotně a data jsou jednotně čištěna a zpracována.

Evropská databáze slouží primárně pro účely vydání mezinárodní zprávy projektu ESPAD, která přináší základní přehled výsledků studie v jednotlivých zemích, mezinárodní srovnání vybraných indikátorů a hodnocení trendů ve vývoji situace v Evropě. Po vydání mezinárodní zprávy slouží databáze pro výzkumné účely národním koordinátorům a v další fázi také pro výzkumné a studijní účely dalších zájemců o analýzu problematiky, kterou ESPAD pokrývá.

Projekt ESPAD má centrální internetové stránky www.espad.org.

dat v čase, přesto v průběhu let dochází k postupné inovaci dotazníku – sledována jsou tak aktuální témata nebo výskyt nových drog. Český dotazník měl v roce 2011 celkem 16 stran s 55 otázkami.

Cílovou skupinou studie ESPAD jsou studenti ve věku 16 let, resp. studenti, kteří v roce realizace studie dosáhnou 16 let. V roce 2011 se tedy jednalo o kohortu studentů narozených v roce 1995. Stejně jako při předchozí vlně studie v roce 2007 byl zohledněn fakt, že respondenti narození v tomto roce jsou převážně studenty prvních ročníků středních škol, ovšem část z nich stále ještě navštěvuje poslední ročník základní školy. Výběr souboru byl tedy proveden tak, aby v odpovídajícím poměru zahrnoval žáky 9. tříd ZŠ i studenty SŠ, a to všech typů středních škol. Metodou víceetapového náhodného výběru základních a středních škol bylo vybráno celkem 294 středních škol a 70 základních škol, poměr jednotlivých typů škol v jednotlivých krajích byl stanoven tak, aby odpovídal skutečnému zastoupení všech typů škol v kraji. V jednotlivých základních školách byly náhodně vybrány dvě třídy z 9. ročníku, ve středních školách jedna třída z 1. ročníku. Z vybraných a oslovených škol se odmítly zúčastnit 4 školy, byly tedy nahrazeny geograficky nejbližší školou stejného typu. Data byla sbírána v celých třídách bez ohledu na věk narození respondentů, pro analýzu byli dále vybráni jen respondenti narození v roce 1995. V roce 2011 tvořilo výběrový soubor celkem 3 913 studentů.

Od roku 2003 je výběrový soubor v jednotlivých krajích navyšován tak, aby umožňoval také srovnání regionálních rozdílů v rámci ČR; celkem bývá osloveno přibližně 10 000 studentů. Hlavní výsledky studie vycházejí ze souboru respondentů, který

je reprezentativní na národní úrovni a který slouží jako podklad pro mezinárodní srovnání; počet respondentů v jednotlivých vlnách studie shrnuje Tabulka 1.

Sběr dat byl řízen asistenty výzkumu, studenti vyplňovali tištěný dotazník; vyplněné dotazníky byly odevzdávány v zalepených obálkách. Po vyplnění dotazníku byla ve spolupráci s třídním učitelem nebo zástupcem školy zpracována zpráva o provedení výzkumu ve třídě (tzv. classroom report).

2 KOUŘENÍ A KONZUMACE ALKOHOLU MEZI DOSPÍVAJÍCÍMI

2/1 Kouření cigaret

Alespoň jednou v životě kouřilo 75 % šestnáctiletých, kouření v posledních 30 dnech uvedlo 42 % studentů. Mezi chlapci bylo v roce 2011 celkem 27 % denních kuřáků, u dívek byla prevalence denního kouření 24 % – Tabulka 2. Celkem 8 % dotázaných uvedlo kouření 11 a více cigaret denně (10 % chlapců a 6 % dívek). Ve srovnání s rokem 2007 zůstává denní kuřáctví i silné kouření na stejné úrovni. Zatímco v roce 2007 uváděly denní kouření více dívky, v roce 2011 byli častější denní kuřáky chlapci. V případě silných kuřáků došlo k nárůstu u chlapců, zatímco u dívek došlo ve stejném období k poklesu.

TABULKA 2: Kouření cigaret (v %)

Kouření cigaret	Chlapci		Dívky		Celkem	
	2007	2011	2007	2011	2007	2011
Denní kuřáci	23,7	27,2	26,8	24,2	25,3	25,7
Silní kuřáci (11 a více cigaret denně)	7,9	10,1	8,4	6,4	8,2	8,2

TABULKA 1: Počet respondentů v jednotlivých letech

Realizace studie	1995	1999	2003	2007	2011
Počet respondentů	2 962	3 579	3 172	3 901	3 913

Poděkování

Velké poděkování za pomoc a spolupráci při realizaci studie ESPAD v České republice patří všem vybraným základním a středním školám, které byly ochotny se do studie zapojit. Z celkem 364 vybraných a oslovených se do studie ochotně zapojilo 360 škol. 4 školy účast odmítly, a to z důvodu velkého množství poptávek po realizaci výzkumů a velkého množství akcí v závěru školního roku, jedna škola (ZŠ) účast ve studii odmítla z důvodu odporu rodičů vůči realizaci výzkumů. Po domluvení konkrétního termínu pro sběr dat ve vybrané škole je časová náročnost sběru dat 1 vyučovací hodina, vlastní administraci dotazníků ve třídě provádí vyškolený asistent výzkumu, který studentům individuálně odpovídá na nejasnosti v dotazníku a následně sesbírá vyplněné dotazníky zalepené v neoznačených obálkách tak, aby byla zajištěna anonymita respondentů. Školám, které se do studie v roce 2011 zapojily, bude po vydání zaslána výzkumná zpráva s přehledem výsledků studie stejně tak, jako tomu bylo v předchozích vlnách studie.

2/2 Konzumace alkoholu

Alkohol v životě pilo téměř 98 % dotázaných, přibližně 60 % (66 % chlapců a 50 % dívek) lze považovat za pravidelné konzumenty alkoholu (pili alkohol více než 20krát v životě). V posledních 30 dnech pilo alkohol 79 % studentů; téměř 72 % pilo pivo, 47 % pilo víno a téměř 59 % uvedlo pití destilátů v posledních 30 dnech. Novým fenoménem je pití alkopops, tj. limonád s obsahem alkoholu. V západoevropských zemích je rostoucí obliba alkopops mezi mladými lidmi sledována již delší dobu, u nás potvrzují rostoucí oblibu alkopops výzkumy z roku 2007 a 2011, podle nichž alkopops pilo někdy v posledním měsíci 41 %, resp. 47 % dotázaných.

Pravidelnou konzumaci piva uvedlo 26 % dotázaných, 9 % uvedlo pravidelnou konzumaci vína, 10 % konzumaci alkopops a více než 15 % konzumaci destilátů. Časté pití alkoholických nápojů (6krát a častěji v posledních 30 dnech) udávají více chlapci, přičemž nejvíce preferovaným nápojem je u nich pivo. Od roku 1995 vzrostl podíl častých konzumentů všech typů alkoholických nápojů – Tabulka 3. Mezi rokem 2007 a 2011 je možné sledovat

nárůst častého pití piva a destilátů u chlapců a nárůst častého pití vína a destilátů u dívek, u obou pohlaví vzrostl podíl častých konzumentů alkopops – Tabulka 4.

Jedním z indikátorů zdravotně rizikových forem konzumace alkoholu, případně také již problémového pití, lze považovat výskyt častého pití nadměrných dávek alkoholu při jedné

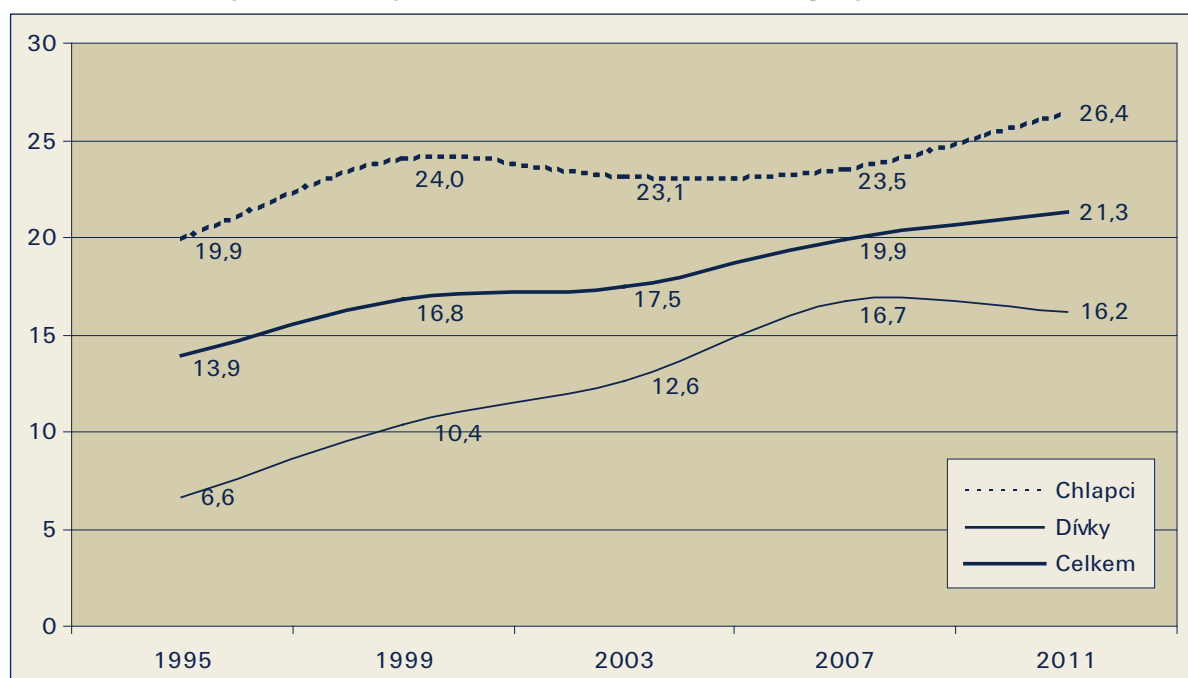
TABULKA 3: Pravidelné pití alkoholu u 16letých studentů v letech 1995–2011 (v %)

Pití alkoholu v posledních 30 dnech	1995	1999	2003	2007	2011
Pivo 6krát a častěji	17,8	24,1	23,1	21,9	25,9
Víno 6krát a častěji	4,8	7,0	8,7	7,7	8,7
Alkopops 6krát a častěji	-	-	-	7,2	10,0
Destiláty 6krát a častěji	11,5	12,7	12,6	12,3	15,4

TABULKA 4: Pravidelné pití alkoholu u 16letých studentů v letech 1995 – 2011, srovnání podle pohlaví (v %)

Pití alkoholu v posledních 30 dnech	Chlapci					Dívky				
	1995	1999	2003	2007	2011	1995	1999	2003	2007	2011
Pivo 6krát a častěji	26,7	37,4	33,6	28,7	36,9	6,9	12,1	14,4	15,7	15,6
Víno 6krát a častěji	5,8	6,3	7,8	7,7	7,7	3,7	7,5	9,4	7,8	9,3
Alkopops 6krát a častěji	-	-	-	7,3	10,6	-	-	-	7,0	9,3
Destiláty 6krát a častěji	13,0	15,5	14,0	13,8	18,8	9,7	10,1	11,4	10,8	12,2

GRAF 1: Časté pití nadměrných dávek alkoholu (3krát a častěji v posledních 30 dnech) (v %)



TABULKA 5: Způsob získání alkoholu v posledních 30 dnech (v % z těch, co uvedli pití alkoholu v posledním měsíci)

Způsob získání alkoholu	Chlapci			Dívky			Celkem		
	2003	2007	2011	2003	2007	2011	2003	2007	2011
Koupil/a alkohol v obchodě - alespoň jednou	48,9	63,5	67,7	32,1	48,2	54,2	39,8	55,4	61,0
- více než 5krát	12,7	15,6	20,1	4,0	7,7	7,4	8,0	11,4	13,7
Pil/a alkohol v restauraci, baru nebo na diskotéce	-	81,9	78,2	-	85,6	76,9	-	83,9	77,4
- alespoň jednou	-	25,7	23,5	-	19,5	12,8	-	22,4	18,1
- více než 5krát	-	-	-	-	-	-	-	-	-

konzumní příležitosti (v našem případě konzumace 5 a více sklenic alkoholu 3krát anebo častěji v posledním měsíci). Výsledky naznačují, že zdravotně nežádoucí formy pití jsou velmi rozšířené mezi chlapci a stávají se stále běžnějšími mezi dívkami. Výskyt v tomto smyslu definovaného rizikového pití lze v roce 2011 odhadnout na 26 % populace chlapců a 16 % populace dívek ve věku 16 let. Rozdíly mezi rokem 2007 a 2011 naznačují nárůst u chlapců z 23 % na 26 % – Graf 1. Mezi studenty, kteří uvedli konzumaci alkoholu v posledních 30 dnech, byl dále zjišťován způsob a frekvence získávání alkoholu. V posledních 30 dnech si alespoň jednou zakoupilo alkohol v obchodě (tj. supermarketu, menším obchodě nebo např. na benzínové stanici) pro vlastní spotřebu celkem 61 % z těch, co uvedli pití alkoholu v posledním měsíci (68 % chlapců a 54 % dívek), téměř 14 % zakoupilo alkohol v obchodě opakovaně (tj. více než pětkrát). Více než 77 % uvedlo konzumaci alkoholu v restauraci, hospodě, baru nebo na diskotéce, 18 % tímto způsobem získávalo alkohol opakovaně. Ukazuje se, že od roku 2003 postupně narůstá podíl osob, které si alkohol pro vlastní spotřebu kupují v obchodech, naopak ve srovnání s rokem 2007 mírně poklesl podíl těch, kteří konzumují alkohol v restauracích, barech a na diskotékách – Tabulka 5. Do r. 2003 se sledovalo také místo poslední konzumace alkoholu; nejčastěji byla uváděna provozovna typu restaurace, bar, hospoda nebo diskotéka, kterou v r. 2003 označilo 87 % respondentů (z těch, kteří pili alkohol v posledním měsíci).

3 ZKUŠENOSTI S UŽITÍM NELEGÁLNÍCH DROG

3/1 Prevalence užití drog za celý život

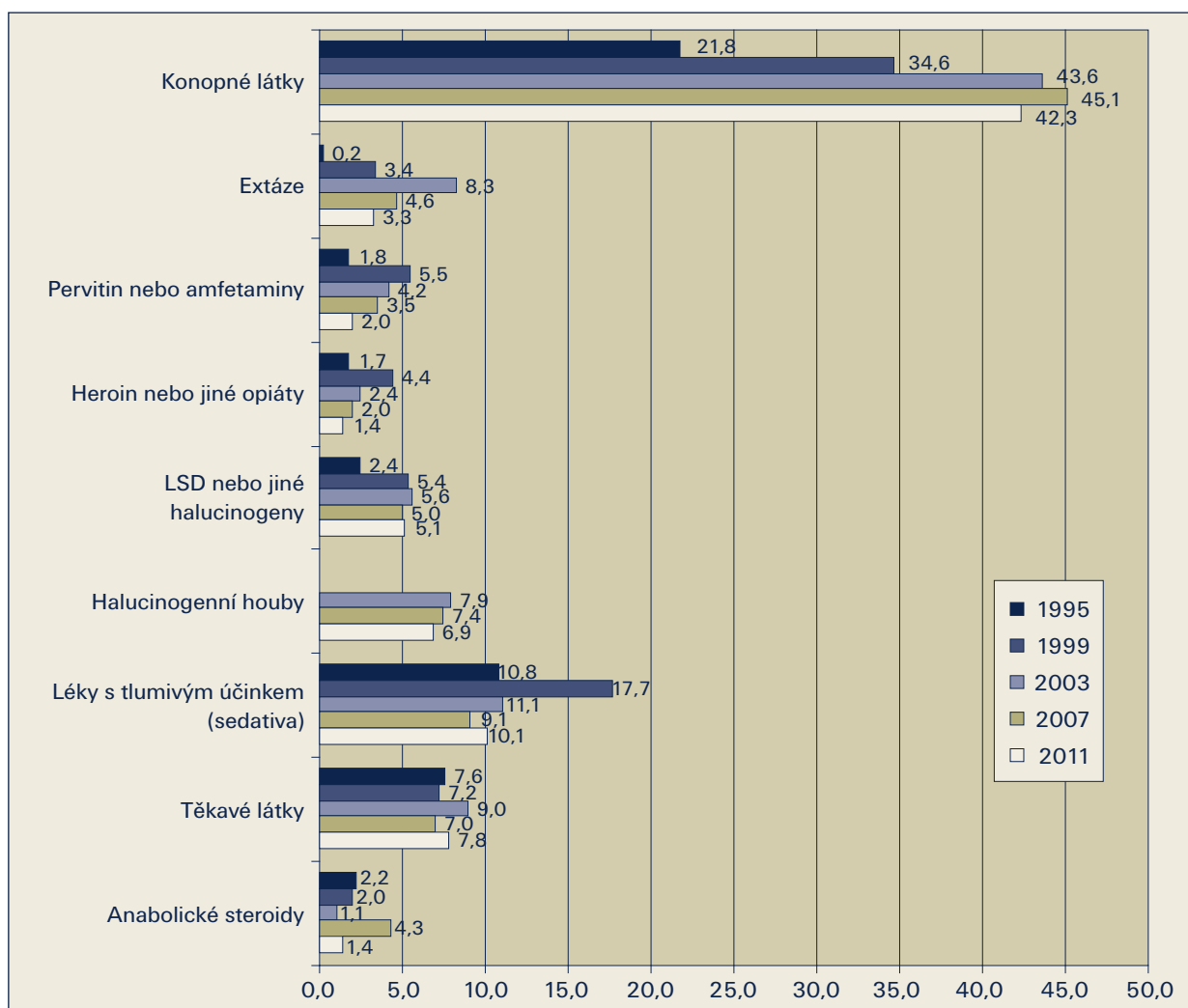
Alespoň jednu zkušenost s užitím nelegální drogy v životě uvedlo 43 % dotázaných šestnáctiletých studentů. Nejčastěji se jednalo o konopné látky, tj. marihuanu nebo hašiš (42 % studentů), užití jiné nelegální drogy uvedlo celkem 11 % respondentů.

Mezi roky 1995 a 2003 byl sledován výrazný nárůst zkušeností studentů s užitím konopných látek – v roce 1995 uvedlo užití marihuany 22 % studentů, v roce 2003 již 44 % studentů, v roce 2007 byly zkušenosti studentů s marihuanou prakticky stejné jako při výzkumu v roce 2003 (45 %). V roce 2011 byl poprvé zaznamenán pokles na 42 % – Tabulka 6. Užití jiné než konopné drogy narostlo mezi roky 1995 a 1999 a od té doby je stabilně na úrovni kolem 10 %. Výskyt injekčního užití drog mezi studenty je dlouhodobě na minimální úrovni.

Další v pořadí nejčastěji užitými nelegálními drogami v populaci šestnáctiletých byly v roce 2011 halucinogenní houby (7 %) a LSD (5 %), teprve poté následovalo užití extáze (3 %). Užití pervitinu v životě uvedla 2 % dotázaných, heroin nebo jiné opiáty užilo 1 % respondentů. Relativně rozšířené byly mezi studenty zkušenosti s užitím léků se sedativním účinkem bez doporučení lékaře (10 %) a čichání rozpouštědel (8 %). Při porovnání změn mezi roky 2007 až 2011 lze konstatovat,

TABULKA 6: Celoživotní prevalence užití vybraných nelegálních drog (v %)

Typ drogy	1995	1999	2003	2007	2011
Jakákoliv nelegální droga	22,7	34,9	43,8	46,0	43,4
Konopné látky	21,8	34,6	43,6	45,1	42,3
Jiná droga než konopné látky	4,3	9,0	11,2	10,1	11,0
Jakákoliv droga aplikovaná injekčně	1,0	1,4	0,6	1,1	0,6

GRAF 2: Celoživotní prevalence užití jednotlivých drog (v %)**TABULKA 7: Opakované užívání vybraných drog (6krát a častěji v životě) (v %)**

Typ drogy	1995	1999	2003	2007	2011
Jakákoliv nelegální droga	7,2	17,4	25,3	22,1	18,5
Konopné látky	6,4	16,2	23,2	21,8	18,0
Jiná droga než konopné látky	1,1	3,6	4,4	2,8	2,6
Extáze	-	-	-	0,7	0,6
Pervitin nebo amfetaminy	0,2	1,3	1,3	0,8	0,6
Heroin nebo jiné opiáty	0,4	0,8	0,4	0,4	0,2

že u většiny sledovaných drog došlo k poklesu prevalence jejich užívání, a to včetně konopných látek, kde se trend obrátil poprvé od roku 1995. Zároveň pokračoval zřetelný pokles užívání extáze, což může souviset se sociokulturními změnami na taneční scéně, se změnou hudebních stylů a s ní spojenými vzorci chování jejich příznivců, ale také s celoevropskými změnami na trhu s extází a s novými syntetickými drogami – Graf 2.

Opakované užívání nelegálních drog (tj. užití drog 6krát a častěji v životě) uvedlo v roce 2011 více než 18 % dotázaných – Tabulka 7. Jedná se o užívání, které již nelze považovat za výjimečné či ojedinělé experimentování, i když ještě nemusí znamenat užívání problémové. Výskyt opakovaného užívání drog mezi roky 1995 až 2003 vzrostl v případě některých drog až 5krát. Od roku 2003 došlo k postupnému poklesu opakovaného užívání drog.

3/2 Prevalence užití drog v posledních 12 měsících a posledních 30 dnech

Ve studii ESPAD byl sledován výskyt zkušeností se všemi hlavními typy drog za celý život, zatímco prevalence užití drog v posledním roce a posledním měsíci se sledovala pouze u vybraných typů drog – konopných látek, extáze, pervitinu (nebo amfetaminů), heroinu (nebo opiátů) a těkavých látek. V posledním roce užilo konopné látky téměř 30 % dotázaných, necelých 15 % je užilo v posledních 30 dnech. Extázi užila v posledních 12 měsících necelá 2 % šestnáctiletých, pervitin 1 % a těkavé látky 4 % studentů. Relativně vysoká prevalence užití vybraných drog v posledním roce naznačuje to, že ke zkuše-

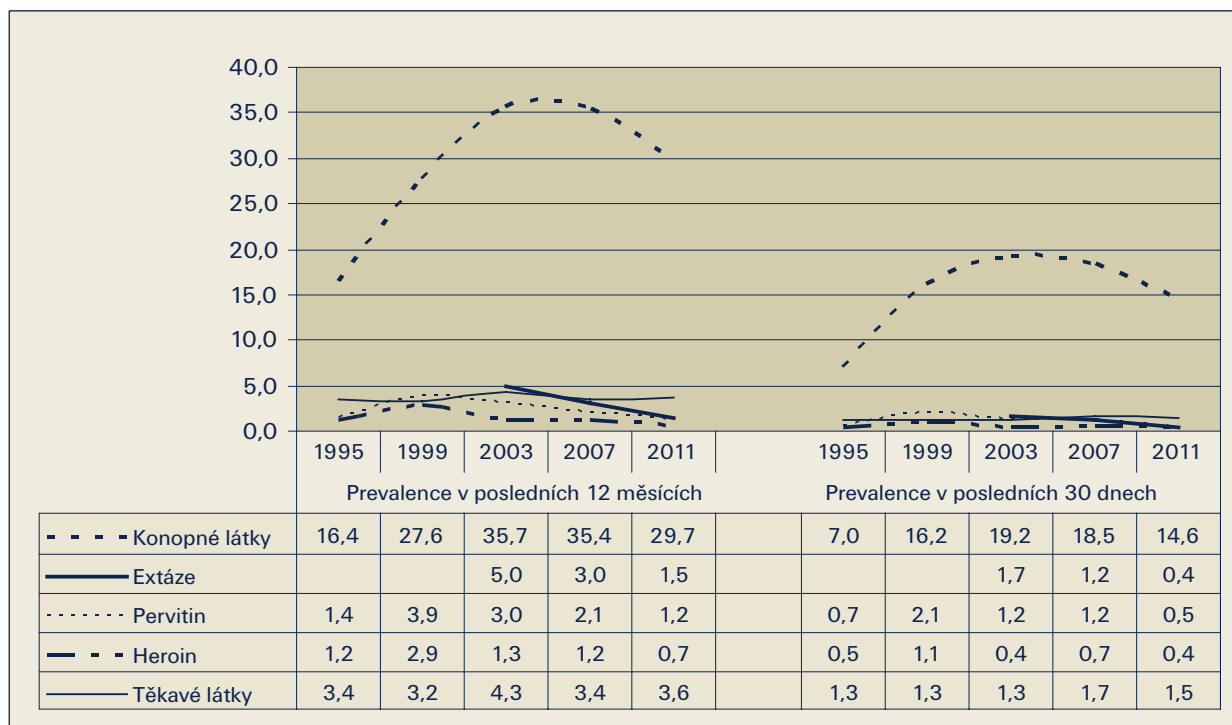
nosti s drogami došlo převážně v průběhu posledních 12 měsíců. Prevalence užití nelegálních drog v horizontu posledních 30 dní je mezi šestnáctiletými na minimální úrovni – Graf 3.

3/3 Zkušenosti s drogami podle pohlaví

Výsledky studie ESPAD v roce 2011 potvrdily dřívější zjištění, že pro české dospívající neplatí, že by užívání nelegálních drog bylo obecně výrazně rozšířenější u chlapců; významnější rozdíl mezi chlapci a dívkami je pouze ve zkušenostech s užitím konopných

látek v životě (47 % mezi chlapci a 38 % mezi dívkami) a užitím halucinogenních hub (9 %, resp. 5%). V průběhu času došlo ke stírání rozdílů v prevalenci užití drog mezi pohlavími, což naznačuje, že ve vztahu k užívání nelegálních drog jsou postoje normy mladých chlapců a dívek shodné a subjektivní norma přípustnosti užívání drog není ovlivňována pohlavím. Určité rozdíly zůstávají pouze u užívání sedativ a analgetik, které bylo více rozšířené mezi dívkami, a u užívání anabolik, kde mají naopak výrazně vyšší hodnoty chlapci – Tabulka 8.

GRAF 3: Prevalence užití vybraných drog v posledních 12 měsících a posledních 30 dnech (v %)



TABULKA 8: Celoživotní prevalence užití vybraných nelegálních drog podle pohlaví (v %)

Druh návykové látky	Chlapci					Dívky				
	1995	1999	2003	2007	2011	1995	1999	2003	2007	2011
Jakákoliv nelegální droga	25,9	40,2	48,3	48,8	48,5	18,7	30,2	40,0	43,4	38,6
Konopné látky	25,2	40,1	47,8	48,0	47,3	17,6	29,8	40,0	42,5	37,5
Jiná droga než konopné látky	4,6	9,6	10,8	10,4	12,0	4,0	8,5	11,5	9,9	10,0
Extáze	-	3,7	8,2	5,0	3,3	-	3,2	8,4	4,3	3,3
Pervitin nebo amfetaminy	1,7	5,0	3,2	3,4	2,0	2,0	6,0	5,1	3,6	1,9
Heroin nebo jiné opiáty	1,7	4,1	1,8	1,5	1,3	1,7	4,7	2,9	2,4	1,5
LSD nebo jiné halucinogeny	2,6	6,5	5,9	5,6	5,2	2,2	4,5	5,3	4,5	5,1
Halucinogenní houby	-	-	9,9	9,4	8,5	-	-	6,2	5,7	5,4
Léky s tlumivým účinkem (sedativa)	7,7	13,6	7,6	6,2	8,4	14,6	21,4	13,8	11,7	11,7
Těkavé látky	7,9	8,1	9,2	6,9	8,4	7,3	6,5	8,8	7,0	7,3
Anabolika nebo jiné prostředky dopingů	3,3	3,2	1,9	6,6	2,3	0,9	0,8	0,5	2,1	0,6
Jakákoliv droga aplikovaná injekčně	1,0	1,0	0,5	1,1	0,7	1,0	1,8	0,6	0,6	0,6

3/4 Zkušenosti s drogami podle typu školy

Ve výběrovém souboru bylo zastoupení žáků/studentů podle typu školy shodné s distribucí pro celou populaci. Výsledky průzkumu ukázaly, že rozšířenost zkušeností s drogami byla nepřímo úměrná akademickým aspiracím studentů. Nízká úroveň vzdělání či nízká úroveň studijních aspirací patří mezi sociodemografické rizikové faktory, které ovlivňují rozsah zkušeností s návykovými látkami. Ukázalo se, že v období mezi roky 1995 až 2003 sice užívání drog mezi studenty gymnázií rostlo, avšak mnohem mírněji než mezi studenty odborných středních škol a především studenty středních odborných učilišť. Mezi lety 2003 až 2011 byla situace již více stabilní; dále však platí, že studenti učňovských škol a studenti odborných středních škol měli zkušenosti s užitím drog výrazně vyšší než gymnazisté. Zatímco studenti gymnázií uvedli v roce 2011 zkušenost s konopnými látkami v 35 % případů, obdobnou zkušenost uvedlo 44 % studentů středních škol s maturitou a dokonce 55 % studentů středních odborných škol a učilišť – Graf 4. Zároveň se však také ukázalo, že ve srovnání s rokem 2007 došlo

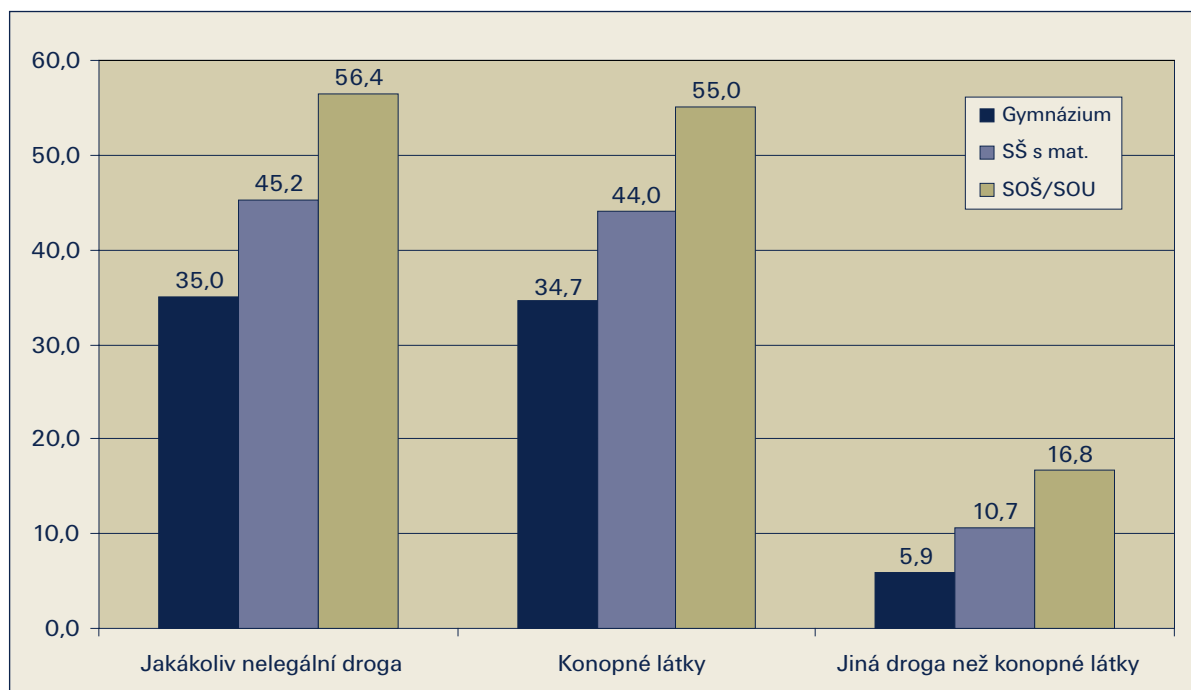
k největším změnám v rozsahu užívání drog mezi studenty středních škol s maturitou – došlo k poklesu zkušeností s konopnými látkami a zároveň nárůstu zkušeností s nekonopnými drogami, zatímco rozsah zkušeností gymnazistů i studentů středních odborných škol/učilišť zůstal přibližně na stejné úrovni – Tabulka 9.

3/5 První zkušenost s drogami

V projektu ESPAD byly prostřednictvím několika otázek sledovány také rané zkušenosti mládeže s drogami. Jedna otázka zjišťovala, v kolika letech dotázaný poprvé zkusil vybrané návykové látky (pokud uvedl jejich užití), druhá se zaměřila na to, která z návykových látek (nelegálních drog a sedativ) byla užitá jako první.

Do věku 13 let včetně měli nejčastěji studenti zkušenosti s kouřením cigaret (68 % z těch, kteří někdy kouřili, tak zkusili cigaretu před dosažením 14. narozenin), pitím piva (71 %) a vína (56 %). S denním kouřením začala do 13 let věku celkem

GRAF 4: Celoživotní prevalence užití vybraných drog podle typu studované školy (v %)



TABULKA 9: Celoživotní prevalence užití jednotlivých drog podle typu školy (v %)

Druh návykové látky	Gymnázium					SŠ s maturitou					Střední odborné učiliště				
	1995	1999	2003	2007	2011	1995	1999	2003	2007	2011	1995	1999	2003	2007	2011
Jakákoliv nelegální droga	15,2	28,6	31,0	33,8	35,0	19,6	33,5	42,6	48,0	45,2	27,4	41,2	55,2	56,9	56,4
Konopné látky	14,2	28,3	30,4	33,5	34,7	18,6	33,1	42,6	47,2	44,0	26,7	41,1	55,0	56,1	55,0
Jiná droga než konopné látky	3,6	8,1	5,6	5,5	5,9	3,6	7,7	9,5	8,5	10,7	5,1	11,2	17,2	15,6	16,8

TABULKA 10: Zkušenosti s návykovými látkami do 13 let věku (v % z těch, kteří danou látku užili)

Návyková látka	1995	1999	2003	2007	2011
První sklenice piva	61,1	62,8	66,6	73,0	70,7
První sklenka vína	53,4	58,0	62,1	59,7	56,0
První sklenka destilátu	32,2	37,2	40,0	38,0	33,5
První cigareta	62,6	65,6	67,9	71,5	67,8
Kouření denně	28,9	28,6	33,3	33,6	31,2
Čichání těkavých látek	35,6	26,9	29,0	36,2	38,9
Užití konopných látek	5,2	12,5	15,3	20,7	18,5
Užití extáze	-	-	6,9	18,1	13,4
Užití pervitinu (amfetaminů)	18,2	14,6	7,1	12,4	20,5
Užití heroinu (opiátů)	4,8	11,6	10,0	-	-
Užití LSD (halucinogenů)	2,6	9,3	8,9	-	-

třetina kuřáků. V případě rané zkušenosti s legálními i nelegálními drogami se ukázalo, že v období mezi roky 1995 a 2007 narůstal podíl těch, kdo udávali, že měli první zkušenosti s návykovou látkou do 13 let věku. Hodnoty z roku 2011 jsou v porovnání s předchozím měřením poprvé nižší, výjimku tvoří pervitin a těkavé látky – Tabulka 10.

U druhé otázky byl důraz kladen na to, kterou drogu vyzkoušel respondent jako první. Výsledky potvrzují, že nejčastěji uváděnou první nelegální drogu, kterou mladí lidé vyzkouší, jsou konopné látky. Toto zjištění je v podstatě ve shodě se sekvenční teorií, podle níž se lidé k užívání drog s vyšším zdravotním a sociálním rizikem obvykle dostávají přes užití marihuany, kterému ve většině případů předchází kouření cigaret a pití alkoholu.

Studenti, kteří uvedli alespoň jednorázovou zkušenost s nelegálními drogami v životě, nejčastěji dostali drogu od staršího (33 %) nebo stejně starého, případně mladšího kamaráda (20 %). Pětina z těch, co mají zkušenost s droguou uvedla, že droga se brala ve skupině přátel. Přibližně 6 % dotázaných uvedlo, že si drogu koupili, a to nejčastěji od

TABULKA 11: Způsob získání nelegální drogy při jejím užití poprvé (v % z těch, kteří uvedli užití nelegální drogy v životě)

Od koho získal/a drogu poprvé	2003	2007*	2011
Dostal/a	55,5	65,2	58,1
Brala se ve skupině	36,2	32,5	20,4
Koupil/a	2,5	14,4	6,4
Získal/a jiným způsobem	5,9	1,1	3,9

Pozn.: * V r. 2007 se otázka vztahovala pouze k prvnímu užití konopných látek, u ostatních let se vztahovalo k jakémukoli prvně užití nelegální droze; součet kategorií u jednotlivých let neodpovídá 100 %, protože někteří uvedli více kategorií současně nebo naopak na otázku neodpověděli.

kamaráda. Ze srovnání rozdílů podle pohlaví vyplynulo, že dívky častěji drogu od staršího sourozence nebo kamaráda dostaly, zatímco chlapci častěji uvedli, že si drogu od kamaráda koupili. Oproti roku 2003, kdy se otázka sledovala ve stejném znění, vzrostl podíl respondentů, kteří si drogu koupili, a naopak klesl podíl těch, kteří uvedli, že se droga užívala ve skupině přátel; podíl těch, kteří drogu dostali, zůstal přibližně na stejné úrovni – Tabulka 11.

3/6 Odhad počtu dospívajících v kontaktu s drogami

Na základě výskytu zkušeností s drogami v reprezentativním vzorku lze provést odhad počtu dospívajících ve věku 15–19 let, kteří již měli s drogami nějakou zkušenost. Odhaduje se, že alespoň jednorázovou zkušenost s užitím nelegální drogy mělo v roce 2011 přibližně 250 tisíc mladých lidí, nejčastěji se jedná o zkušenost s marihuanou. Opakovanou zkušenost s užitím nelegální drogy mělo odhadem více než 100 tisíc osob. Životní zkušenost s jinou než konopnou droguou mělo téměř 60 tisíc dospívajících, u 13 tisíc se jednalo o opakovanou zkušenost (užili více než 5krát v životě) – Tabulka 12. Ve srovnání s předchozími roky se celkově snížil počet mladých lidí vystavených působení nelegálních drog, a to konopných i nekonopných. Příznivě lze hodnotit zejména pokles počtu mladých lidí, kteří přicházejí opakovaně do styku s jinými drogami než marihuanou.

TABULKA 12: Odhad počtu dospívajících ve věku 15–19 let v kontaktu s drogami

Zkušenost s nelegální droguou	2003	2007	2011
Alespoň jedna zkušenost s užitím jakékoliv nelegální drogy	325 000	299 500	253 000
Opakovaná zkušenost (více než 5krát) s jakoukoliv nelegální droguou	180 000	144 000	108 000
Alespoň jedna zkušenost s jinou droguou než konopnými látkami	86 000	66 000	58 000
Opakovaná zkušenost s jinou droguou než konopnými látkami	33 000	18 000	13 000

4 DOSTUPNOST DROG A SUBJEKTIVNÍ VNÍMÁNÍ RIZIK

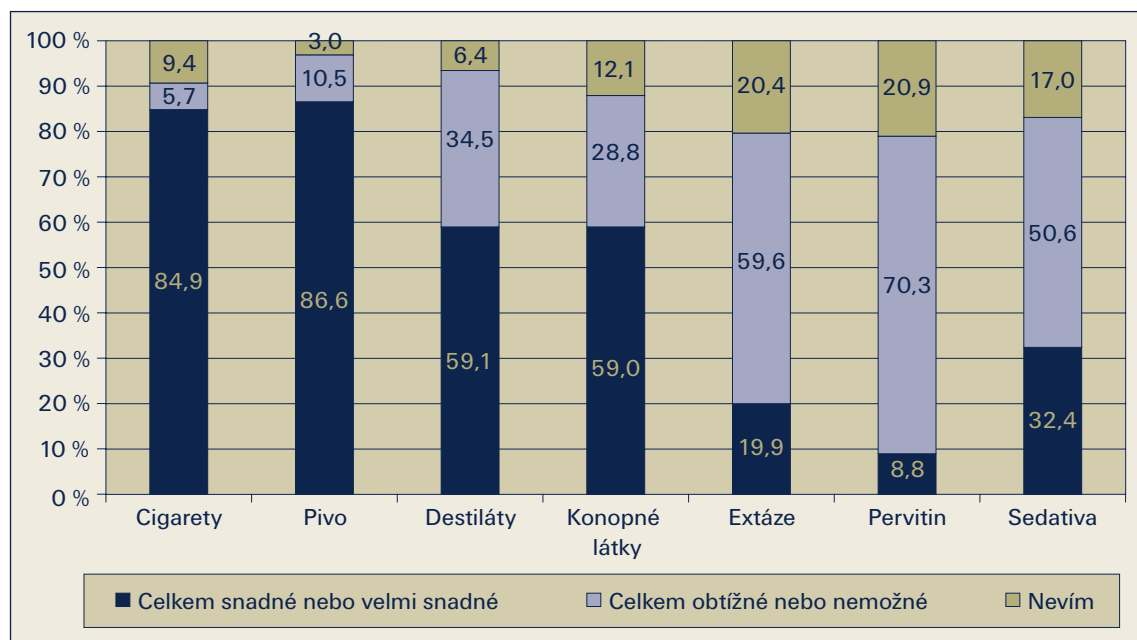
4/1 Dostupnost drog

Na vysoké úrovni zůstává subjektivně vnímaná dostupnost cigaret a alkoholu, a to i přesto, že se jedná o látky, které by šestnáctiletým studentům neměly být volně dostupné. Konopné látky by si celkem snadno nebo velmi snadno dokázalo obstarat 59 % respondentů, extázi 20 % a pervitin téměř 9 % dotázaných. Relativně dostupná jsou šestnáctiletým také sedativa – Graf 5. U pervitinu od r. 1999 a u extáze od r. 2003 se snižuje subjektivně vnímaná dostupnost extáze, poprvé v roce 2011 byl zaznamenán také pokles subjektivně vnímané dostupnosti konopných látek – Graf 6.

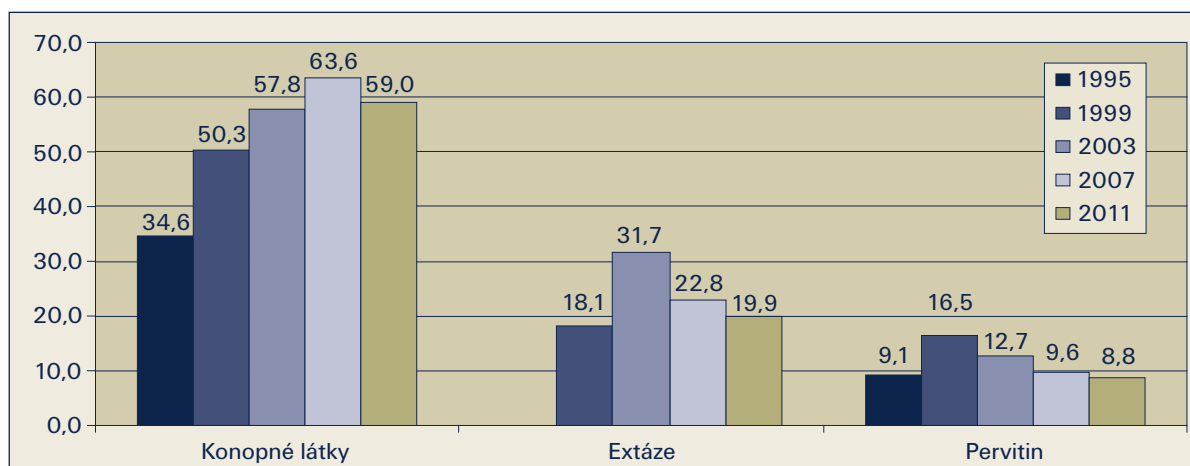
4/2 Vnímání rizik spojených s užíváním drog

Čeští šestnáctiletí nepovažují kouření ani pití alkoholu za příliš zdravotně rizikové chování, za rizikové považují až denní silné kouření a pravidelnou konzumaci alkoholu. Kouření 20 a více cigaret denně považovalo za velmi rizikové 55 % studentů, konzumaci 4 a více sklenic alkoholu téměř denně jen 48 % respondentů. Užití konopných látek jednou nebo dvakrát v životě považovalo za velmi rizikové celkem 22 % dotázaných – Graf 7. V posledních letech došlo postupně k obratu ve vnímání rizikovosti návykových látek – zatímco od roku 1995 došlo k poklesu vnímání nebezpečnosti u legálních i nelegálních drog, který u legálních drog přetrvává do současnosti, u nelegálních drog se od r. 1999, resp. 2003 zvyšuje podíl respondentů, kteří považují jejich užití za velmi rizikové.

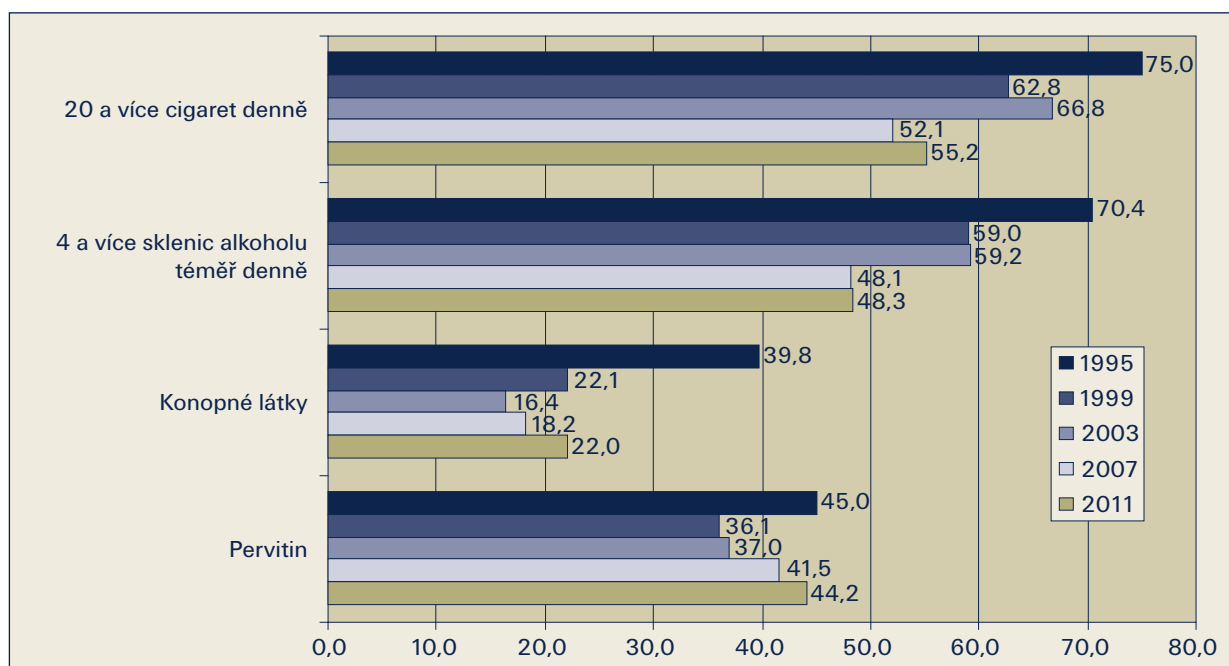
GRAF 5: Subjektivně vnímaná dostupnost návykových látek (v %)



GRAF 6: Vývoj subjektivně vnímané dostupnosti vybraných nelegálních drog – podíl odpovědí „celkem snadno“ a „velmi snadno“ (v %)



GRAF 7: Subjektivní vnímání rizikovosti návykového chování – podíl odpovědí „velké riziko“ (v %)



4/3 Problémy spojené s užíváním návykových látek

V roce 2011 uváděli studenti v rámci dotazníku podrobněji problémy, které měli v důsledku konzumace alkoholu. Nejčastěji se jednalo o problémy ve vztazích s rodiči (20 %) nebo přáteli (24 %), problémy ve škole (20 %), ale také nehodu nebo zranění (16 %). S alkoholem souvisí i častější výskyt agresivního chování (15 %). Mezi studenty je relativně vysoký podíl těch, kteří uvedli v důsledku konzumace alkoholu sex bez ochrany (16 %) a sexuální zkušenost, které následně litovali (14 %). Ve srovnání s rokem 2007 se neprojevily prakticky žádné rozdíly – Tabulka 13. V roce 2011 se samostatně nesledovaly problémy spojené s užíváním nelegálních drog.

TABULKA 13: Problémy v souvislosti s užíváním alkoholu a nelegálních drog v posledním roce (v %)

Problémy v důsledku užívání alkoholu	2007	2011
Rvačka	15,5	15,3
Nehoda nebo zranění (úraz)	16,8	16,1
Problémy ve vztazích s rodiči	23,5	20,4
Problémy ve vztazích s přáteli	23,2	23,9
Snížená výkonnost ve škole nebo v práci	18,3	19,9
Oběť loupeže nebo krádeže	2,6	2,7
Nesnáze s policií	7,2	8,9
Hospitalizace	1,5	2,0
Sex bez ochrany	12,0	16,4
Sexuální zkušenost, které litoval/a	13,6	13,6

Databáze ESPAD 2007 pro studijní a výzkumné účely

Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti a Psychiatrické centrum Praha nabízejí studentům, odborníkům a dalším zájemcům možnost zdarma využít databázi ESPAD 2007 pro studijní a výzkumné účely. Databáze ve formátu SPSS obsahuje základní soubor dat pořízený v ČR v roce 2007 na vzorku 3 901 respondentů (šestnáctiletých studentů základních a středních škol) narozených v roce 1991. Databáze obsahuje všechny povinné otázky, otázky vybraných modulů (psychosociální modul a modul zaměřený na užívání konopných látek) a dvě vlastní otázky týkající se podrobněji užívání vybraných nelegálních drog. Databáze neobsahuje žádné identifikační údaje respondentů; data jsou zcela anonymní a jednotlivé záznamy nejsou v databázi nijak označeny. K dispozici jsou údaje o pohlaví respondentů, věku, kraji bydliště a typu studované školy. Zájemci o využití databáze pro studijní a výzkumné účely se mohou obracet na koordinátory studie (chomynova.pavla@vlada.cz) a databázi mohou využívat po vyplnění krátké informace o tom, jakým tématem se chtějí zabývat a které otázky chtějí ve výzkumu analyzovat.

Hlavní zdroje informací

- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A., Kraus, L. (2009) The 2007 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 35 European Countries. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN). Stockholm: Sweden. 406 pages.
- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Ahlström, S., Balakireva, O., Kokkevi, A. & Morgan, M. (2004) The ESPAD Report 2003. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and the Pompidou Group at the Council of Europe. Stockholm: Sweden. 436 pages.
- Hibell, B., Andersson, B., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A. & Morgan, M. (2000) The 1999 ESPAD Report. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 30 European Countries. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and The Pompidou Group at the Council of Europe. Stockholm: Sweden. 383 pages.

- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Kokkevi, A., Morgan, M. & Narusk, A. (1997) The 1995 ESPAD report. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 26 European Countries. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and The Pompidou Group at the Council of Europe. Stockholm: Sweden. 309 pages.
- Csémy, L., Lejčková, P., Sadílek, P. & Sovinová, H. (2006) Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) Výsledky průzkumu v České republice v roce 2003. Praha: Úřad vlády České republiky. 120 stran. ISBN 80-86734-94-3
- Csémy, L., Chomynová, P., Sadílek, P. (2009) Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) Výsledky průzkumu v České republice v roce 2007. Praha: Úřad vlády České republiky. 172 stran. ISBN 978-80-87041-94-9

■ Internetová stránka mezinárodního projektu ESPAD: www.espad.org

Oznámení NMS a užitečné odkazy

- Veškeré publikace vydané Národním monitorovacím střediskem pro drogy a drogové závislosti včetně všech čísel Zaostřeno na drogy jsou v elektronické podobě ke stažení na <http://www.drogy-info.cz/index.php/publikace>. Případné objednávky tištěných publikací zasílejte na email: grygarova.marketa@vlada.cz.
- Mapa pomoci: <http://www.drogy-info.cz/index.php/map/> – změny kontaktních údajů zasílejte na email: grygarova.marketa@vlada.cz.
- Kalendář akcí: <http://www.drogy-info.cz/index.php/calendar/> – informace o vzdělávacích akcích a seminářích v adiktologii nebo zajímavých pro obor adiktologie, které je možno v kalendáři zveřejnit,

zasílejte na email: grygarova.marketa@vlada.cz.

- Informace o celoživotním vzdělávání v oboru adiktologie jsou dostupné na <http://www.adiktolog.cz/>.

■ Aplikace UniData a PrevData k evidenci klientů a intervencí v drogových službách včetně uživatelské podpory:

<http://www.drogoesluzby.cz/>

- Monitoring médií na drogy-info.cz: <http://www.drogy-info.cz/index.php/info/monitor>

■ Internetová stránka Evropského monitorovacího centra pro drogy a drogovou závislost: <http://www.emcdda.europa.eu/>.

Zaostřeno na drogy

Vydává ■ Úřad vlády České republiky

nábřeží E. Beneše 4, 118 01 Praha 1

IČO 00006599

Adresa redakce ■ Vladislavova 4, Praha 1, tel. 296 153 222

Odpovědný redaktor ■ Mgr. Lucie Grolmusová

Autoři tohoto čísla ■ PhDr. Ladislav Csémy, Mgr. Pavla Chomynová

Toto číslo vyšlo 20. 2. 2012. Vychází nejméně 6x ročně.

Evidenční číslo Ministerstva kultury ČR: MK ČR E 14088.

ISSN 1214-1089

Neprodejné. Distribuci zajišťuje vydavatel.

© Úřad vlády České republiky, 2012

Toto číslo Zaostřeno na drogy připravilo Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti.

Editor tohoto čísla: MUDr. Viktor Mravčík